

Veliki stereoptikon masovnih medija

Luka Goleš Babić*

Uvod

Ovaj esej analizira utjecaj medija na oblikovanje percepcije stvarnosti kroz povijest, istražujući Weaverove teze iz njegova djela *Ideas Have Consequences* ("Ideje imaju posljedice") iz 1948. godine. Razmatrajući evoluciju medija od usmenoga prenošenja informacija do suvremenih tehnologija, raspravlja o promjenama u načinu komunikacije i njezinu utjecaju na društvo. Pritom naglašava Weaverovo (2023) upozorenje o inherentnom nedostatku interaktivnosti suvremenih medija te njihovoj sposobnosti nametanja određenih perceptivnih obrazaca. Analizira kako tehnološki napredak omogućuje i potencijalno ograničava slobodu informiranja te postavlja pitanje granice između novinarstva i propagande u digitalnom dobu. Zaključuje da su novi mediji, unatoč svojim manama, pružili platformu za alternativne glasove i ponovno potaknuli kritičko razmišljanje, no istovremeno su izloženi borbi za kontrolu informacija koja podsjeća na Weaverovu (2023) tezu o "velikom stereoptikonu".

U svojoj knjizi *Ideje imaju posljedice*, točnije u njezinu izvanrednom poglavlju nazvanom *Veliki stereoptikon* Weaver (2023) dubinski analizira različite načine na koje masovni mediji oblikuju ljudski um, namećući mu svoje perceptivne obrasce svijeta. Kroz pregled povijesnoga razvoja medija od primitivnoga pisma do modernih tehnologija poput radija i televizije, Weaver dovodi u pitanje opravdanost njihova autoriteta, prokazujući njihov nepremostivi nedostatak interaktivnosti koji onemogućava trenutačnu kritiku. Aktualnost Weaverovih opažanja možemo prepoznati i u suvremenom kontekstu, unatoč tomu što je od objavljivanja njegova remek-djela prošlo više od sedamdeset godina. Danas se i dalje suočavamo s istim problemima koje je Weaver tako precizno primijetio sredinom prošloga stoljeća, ali u njihovu tehnološki još razvijenijem obliku.

1. Početci vladavine pisane riječi

U početcima svojega izlaganja Weaver (2023) ističe: »Što je čvršće neka izreka stereotipizirana, to je vjerojatnije da će steći vjerodostojnost.« Velika revo-

* Luka Goleš Babić, KING ICT. Adresa: Buzinski prilaz 10, 10010 Grad Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-2022-9756>. E-adresa: info@sapereaudecro.com

lucija odigrala se je u jednoj od starogrčkih epoha, čije posljedice osjećamo i mi danas. Naime, na razmeđu Sokratove i Platonove filozofije Platon je zapalio iskrnu važnoga civilizacijskoga zaokreta kada je odlučio zapisati Sokratova učenja, suprotstavljajući se time načelima svojega učitelja (Platon, 2008). Prelazak iz tadašnje usmene predaje u pismenu štetit će ljudskoj sposobnosti pamćenja, tvrdio je Sokrat, te tako pretvoriti znanje u mehaničko ponavljanje (tudih) riječi s papirusa (Platon, 2008). Osim što je uloga antičkih recitatora, koji su u svojoj memoriji imali pohranjene desetke tisuće stihova, tom revolucijom otišla u povijest, pisana je riječ označila i prvi odmak od one žive utjelovljene istine kakvu je zagovarao Sokrat svojim dnevnim javnim društveno–političkim raspravama i dijalozima. Na mjesto sukoba umova, iz kojega se polako rada istina, došla je okamenjena pisana riječ, koja samom svojom trajnošću stvara autoritet koji je nerijetko potpuno nezaslužen. Stereotip je puno lakše izgraditi na riječi koja je gluha na svoju protutezu, kao što je to slučaj s pisanom riječju, nego na izrečenoj riječi koja u trenu može biti opovrgnuta. Nerazdvojiva *ex cathedra* priroda pisane riječi nešto je što se u današnje vrijeme s teorijske razine više skoro nikada ne preispituje, no njezina je problematičnost očita u mnogim njezinim praktičnim manifestacijama.

Vladavina pisane riječi dobila je novu dimenziju izumom tiskarskoga stroja, koji je uvelike olakšao djelatnost pisanja, što je rezultiralo masovnom dostupnošću pisane riječi (Weaver, 2023). To je demokratiziralo pristup pisanju, čime je njegova opisana autoritativnost postala dostupna široj publici, a ne samo odabranim autorima. Ako je ranije problem bio to što je stih iz *Ilijade* smatran nepravedno dogmatičnim autoritetom, tiskarskim se strojem taj problem širi na književna djela koja se po kvaliteti ne mogu staviti u istu rečenicu s kvalitetom *Ilijade*. Čitavo to povijesno jačanje pisane riječi dovelo je, među ostalim, do masovnoga medija novina, što je pak dovelo do monopoliziranja “istine” od strane upravitelja tiska (Weaver, 2023). Iz perspektive pojedinca, vrednovanje sokratovskih rasprava i njegova neprestanoga preispitivanja egzistencije tim su nizom događaja zamijenjene pasiviziranim upijanjem “istine”. Od vrednovanja metode dolaska do znanja došli smo do usredotočavanja na prijenos gotovih fragmentiranih činjenica, što se iznimno jasno može primijetiti u modernim obrazovnim sustavima (Postman, 1993).

Znanje kao sinteza raznolikih informacija pretvorilo se je, drugim riječima, u unaprijed pripremljene isprazne fraze kakve su propaganda, marketing i masovni mediji danas u cijelosti normalizirali. Okamenjena stereotipizirana pisana riječ dosegla je tako svoj vrhunac, a duh vremena u podsvijest ljudi usadio je načelo primanja “službenih” informacija koje ne preispituje premise iz kojih su te informacije izvedene, nego ih *a priori* uzima kao istinu ili barem dobro potkovanu na autoritetu utemeljenu potencijalnu istinu. Gašenjem tih osobnih kritičkih mehanizama čovjek je postao pasivna posuda podobna za primanje svake vrste zaglupljujućega i propagandnoga sadržaja. Nadalje, manipulativnost takvoga djelovanja iščitava se ne samo u onom što se piše i kako se o tom piše, nego i u onom o čemu se piše, odnosno o čemu se ne piše. Filozofski problem beskonač-

noga broja činjenica (Popper, 2002) kaže da je u samom činu hvatanja objektivne istine prisutna subjektivnost utoliko što ljudski um odabire na koje će se njezine fragmente usredotočiti. Masovni mediji u začetku ruše tezu koju su i sami popularizirali, a to je da su baš oni predstavnici “objektivnoga” informiranja. Neke novine, primjera radi, na današnji dan mogu imati i 100% istinitoga sadržaja, a svejedno manipulirati svojim čitateljima time što ni slova ne napišu o golemoj aferi američke Agencije za internacionalni razvoj (Bruce, 2025). Novine u tom primjeru nisu lagale u punom smislu te riječi, nego su “lagale” tako što su žarište pažnje javnosti držale samo na podobnom dijelu istine.

2. Tehnologizacija “službenih informacija” — *Veliki stereoptikon*

Mogućnost odmaka od masovnih medija u Weaverovo je vrijeme bila ponešto lakša nego danas, no on je i tada prepoznao kako se ona postupno smanjuje, i to ponajprije izumom radija i televizije (Weaver, 2023). Lažne vijesti iz novina možda se ne mogu opovrgnuti u trenutku kao što se to može s izrečenom riječi, no novine se uvijek mogu zatvoriti ili ih se može uopće ne kupiti. Radio je, pak, u svojem autoritativnom jednosmjernom tonu dostupan i besplatan, a time i sveprisutan. Orwellovske totalitarne obavijesti koje svi građani naprosto odmah moraju čuti zaživjele su u mediju radija i televizije. Stoga, Weaver (2023) kaže da je »mreža nacionalnog radija nalik na sustav zvučnika na ratnom brodu ili u tvornici, preko kojih zapovjedništvo u sve dijelove broda može prenijeti zapovijedi«. Bilo je neizbježno da će takvi sustavi, koji u sekundi mogu prodrijeti do ljudskoga uha i uma, biti zlorabljani od strane loših politika, odnosno političara, stvarajući tako tehnologiziranu verziju onoga što danas zovemo propagandom.

S obzirom na posljednjih nekoliko godina, teško je ne postaviti si pitanje gdje u modernom društvu prestaje novinarstvo, a počinje propaganda, odnosno postoji li danas uopće (i može li u teoriji postojati) nešto poput objektivnoga novinarstva, koje nije ni pod kakvim utjecajem tzv. odnosa s javnošću. “Odnosi s javnošću” izmišljen je termin njihova začetnika Edwarda Bernaysa, kojemu je nakon Drugoga svjetskoga rata trebalo novo ruho za propagandu (Bernays, 1923). Svi takvi novi mediji i načini širenja ideja stvaraju ono što je Weaver (2023) nazvao velikim stereoptikonom — manipulativnim lećama koje se pojedincu nameću od društvenih centara moći, kojima je cilj zadržati ga u platonovskoj špilji, poigravajući se ciljano njegovom pozornošću i pretvarajući ga u nesvjesno poslušnan kotačić kolektiva.

Rapidna je tehnološka revolucija 21. stoljeća, međutim, kao jednu od svojih neplaniranih posljedica stvorila pukotinu na tom stereoptikonu, omogućivši svojevrsnu digitalnu modernu inačicu antičkoga javnoga trga. Društvene mreže, usprkos svojoj toksičnosti, adiktivnosti i hipnotizirajućoj prirodi, omogućile su “drugoj strani” glas kojim se na jednosmjerni autoritet masovnih medija može odgovoriti, odnosno u trenutku opovrgnuti njihovu možebitnu laž. Upravo je na mreži koju je kupio Elon Musk, jedan od članova pokreta otpora protiv dominacije masovnih medija, ostvarena pobjeda nad mnogim neistinama izrečenim

tijekom krize Covid-19. Panikom prebojano nametanje scijentističkih dogmi pod krinkom “konsensusa struke” (što god to značilo) postupno je bivalo rušeno preko alternativnih informacija koje su kružile preko novoga medija društvenih mreža. Reakcija spomenutih instancija moći iz te je perspektive potpuno očekivana — naime, planovi za blisku budućnost mnogih globalističkih institucija sastoje se od nekoga oblika tzv. “borbe protiv dezinformacija na društvenim mrežama” (Feingold, 2022). Djelomično slomljeni stereoptikon naprosto želi vratiti svoju poziciju vrhovnoga neupitnoga autoriteta koji u sekundi može prodrijeti u svaki ljudski um. Tzv. *fact-checkers* u tom smislu nisu ništa više od rekontekstualiziranoga novoga djelića Weaverova stereoptikona, koji na prokazivanje laži izgovorenih na starim medijima radija i televizije reagira tako što to prokazivanje naziva dezinformacijom, otvoreno tvrdeći da bi se pojedinac trebao informirati samo iz “službenih izvora”.

Zaključak

Povijesni razvoj medija, od usmenoga prijenosa informacija do suvremenih tehnologija, pokazuje kako je forma komunikacije ključna za oblikovanje percepcije stvarnosti. Pritom sveobuhvatni prijelaz prema pasivnomu prihvaćanju informacija zapadne civilizacije ukazuje na suštinski problem sa suvremenim obrazovnim sustavima i masovnim medijima. Novi mediji, uz sve svoje nebrojene mane, pružaju platformu za alternativne glasove i snažan su alat za opovrgavanje službenih laži, kao i za novo buđenje onoga sokratovskoga kritičkoga uma koji smo danas toliko zanemarili. Upravo tu se, stoga, javlja nova borba za kontrolu informacija, potpuno jednaka onoj iz Weaverova vremena, samo što se ona iz nametanja dogmatičnoga glasa na televiziji ili radiju transformirala u staljinističku “borbu protiv dezinformacija” na društvenim mrežama. Hoće li novi mediji postati samo još jedan dio velikoga stereoptikona ili će pak poslužiti kao neplanirano stvoren prostor žive istine, gdje će se stvarati svojevrsna protuteža možebitno zlonamjernim tehnokorporacijama, ostaje za vidjeti.

Literatura

- Bernays, Edward (1923). *Crystallizing Public Opinion*. New York: Boni & Liveright.
- Bruce, Tammy (2025). Implementing the President’s executive order on reevaluating and realigning United States foreign aid. *U.S. Department of State*, 26. siječnja. <https://www.state.gov/implementing-the-presidents-executive-order-on-reevaluating-and-realigning-united-states-foreign-aid/> (15.8.2025.)
- Feingold, Spencer (2022). Four ways disinformation campaigns are propagated online. *World Economic Forum*, 9. kolovoza. <https://www.weforum.org/stories/2022/08/four-ways-disinformation-campaigns-are-propagated-online/> (15.8.2025.)
- Platon. (2008). Phaedrus. *Project Gutenberg*. <https://www.gutenberg.org/ebooks/1636> (15.8.2025.)
- Popper, Karl (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge.
- Postman, Neil (1993). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. Vintage.
- Weaver, Richard M. (2023). *Ideje imaju posljedice*. Split: Verbum.